

Olasz Sándor

Párhuzamos életek

„Nagyregény” (?) öt tételben. Darvasi László: Virágzabálók

Darvasi László monumentális, 670 oldalas regényének eddigi recepcióját böngészve gyakran ütkö-zünk a „nagyregény” elnevezésbe. Sőt, Balázs Imre József kérdéseire válaszolva maga a szerző is úgy vélekedett: „nem az volt a kihívás, hogy történelmi regényt írjak, hanem az, hogy nagyregényt írjak”, (Darvasi László: *Az akvárium, amit olykor történelemnek hívunk*. Kérdezett Balázs Imre József. Korunk, 2010/1.). A kérdező *A könnyemutatóónyosok legendáját* is „nagyregénynek” tartja. Az elnevezés azonban roppant problematikus, mivel ezen egy meghatározott kor jellegzetes változatát értjük, a 19. századi realista nagyregényt, melynek leírása – ha tetszik, ha nem – immár örökre összefonódik Lukács György nagyrealizmus-elméletével. A realista, nagyrealista regény – René Wellek klasszikus megfogalmazása szerint – „egy meghatározott korban uralkodó normarendszer”. Szegedy-Maszák Mihály, aki a realizmusnak, realista prózájának máig legjobb leírását adta Kemény Zsigmond-monográfiájában, a világ leírhatóságának, hozzáférhetőségének a hitét emeli ki, a bizalmat, hogy van valóság. Legföljebb nehezen megmondható, mi a valóság, a valóságos. A *Virágzabálókban* viszont az látható, hogy olykor szinte szétszalazhatatlanul összefonódik a „realista” elem az erősen stilizálttal, a fantasztkummal. Ebben a mitikus regényvilágban a szavak mögül eltűnik a valóság, végül csak a szavak maradnak.

Való és kitalált ily mértékű összefonódására a 19. század szintén adott példát. A kor regény-irodalma éppen azt mutatja, hogy a romantikaellenesnek tetsző sajátosságok nincsenek ellen-tétben a romantikával; tény és fikció (például Jókai páratlan elbeszélő művészetében) meste-rien összegubancolódhat. Újabb Fried István Jókai-tanulmányai bizonyították, hogy a nagy mesélő fikcióin a tökéletesen pontos rögzíthetőséget nem kérhetjük számon (évszámok és a regénybeli időszámítás diszharmonája), ugyanakkor a valóságtól teljesen elrugaszkodott fan-tazmagóriákban sem gondolkodhatunk. A magas fokú retorizáltság – ezt már Sötér István ész-revetve – Jókai módszerében is megfér az anyaggyűjtés, jegyzetelés Balzaca, Zolára emlékeztető mozzanataival. A fölismerés az, hogy a sokáig elutasított romantikából utak nyílnak, onnan is van továbblépés. A modernitás romantikaellenessége közismert, az már kevésbé, hogy a roman-tikus szemlélet szabadsága, kísérletező kedve nélkül a modernség is nehezen képzelhető el. A megállapítás újabb regényirodalmunk felől nézve is igaz lehet. Darvasi regényírása ily módon a realizmustól nem idegen romantikához, valamint bizonyos romantika és realizmus előtti hagyomá-nyokhoz, a 17–18. századi regény szertelenségéhez köthető. Azokban sem köttetett valószerűségi paktum az olvasóval, a regény akkor is meghökkentett, megdöbentett, elvarázsolt. Újabb regény-irodalmunkban a klasszikus nagyregény megújítására is akad példa. Véleményem szerint ilyen volt Spiró György *Fogság* című regénye, mely a kor megidézésének 19. századtól örökölt módszerét, ember és történelem sűrűlódásának, csiszolódásának, az ember bukásának és feltámadásának nagy történelmi folyamatokba való beágyazottságát eleveníti föl.

A kritika olykor a mágikus realizmust is emlegeti. A burjánzó imagináció kétségtelenül megté-vesztő. Szeged multikulturális modellhelyzetként látható (rengeteg reális, akár térképpel is nyomon követhető elemmel), de nem olyan mitikus méretű, mint például Macondo. A legapróbb mozzanatok jelentéssé válnak, ámde az olvasó igen gyakran azt tapasztalja, hogy – a figurativitás ugyan tombol – sok mindennek nincs jelentése, lényeges dolgok homályban maradnak. Vonatkozik ez a cím meta-forájára is, ami olykor megfoghatatlanná, parttalanná tágul. Virágzabáló végül is szinte bárki lehet élete valamely szakaszában, hiszen még a normához legjobban igazodók életében is megtörténhet, hogy kilógnak a sorból, kivül akarnak maradni azon a rendszeren, amelyben „a realitás diktatúrája” uralkodik. Nincs szerelmi vagy fekete mágia, alkímia, boszorkánykodás, jövendölés. A természet-fölötti ugyan megjelenik a Tisza szeszélyes, folyamatos veszélyeztetettséget jelző árvizeiben, a kis

magyar lagúnák, melyek hol itt, hol ott tűnnek föl a városban, a zárlat kétségtelenül nagy hatású jeleneteit kivéve nem teremtik meg hétköznapi és természetfeletti sok száz oldalon átívelő szim-bolikáját. A történetmondás öröme, a narrativitás iránti érdeklődés (miközben a szöveg önreflexiós vonulata sem lebecsülendő) teljes pompájában mutatja meg Darvasi László elbeszélő művészetét. Ilyen – akár a mágikus realizmusra is emlékeztető – archetipikus eleme a történetnek a genealógia. A Szép és a Pelsőczy család több nemzedéke tűnik föl, s ebbe a két nagy családtörténetbe még sok kicsi történet ékelődik, különösen a Schütz családról tudunk meg többféle információt. Önazonosság, eredetkeresési kísérlet és ennek tökéletes elbizonytalanítása a családi leszármazás kutatásának tétje. Családrégényként azonban bajos lenne a *Virágzabálók*at elkönyvelnünk. Hiszen a klasszikus család-régényben a sok kis részidő végül egy nagy, mindent integráló, magába szívó időbe illeszkedik. Itt ennek éppen az ellenkezőjét tapasztaljuk.

Történelmi regényt sem apakart írni Darvasi; „*inkább csak történelmi térbe akartam elhelyezni bizonyos legendaszerű elemeket*”. Ezért jön kapóra históriánkban a reformkortól az 1870-es évek végéig tartó szakasza, mely nagy lehetőségeknek és a lehetőségek elpuskázásának ideje. Melyben a mindenkori korváltások rotációja körvonalazódik. Szeged porfészekből modern nagyvárossá kezd változni, a hősök új technikai vívmányokra csodálkoznak rá. Valami eltűnik, valami jön, s ebben az új világban nincs helyük a regény mitikus figuráinak, Mama Gyökörnek, Koszta Nérónak, a fúmuzsikusnak, Levél úrnak és Féreg úrnak, de nincs helye Klárának, Szép Imrének, és Pallagi Ádámnak sem. „*A működése mámorától megittasult anyag felzabálja a meséket...*” „*A legendáink túlnyomó részének vége.*” Persze nem mindenki fogja föl ilyen tragikusan a dolgot. Zsófia (Szép Péter nyírségi szerelme, akit a Sivatag virágaként is emlegetnek) Pallagi Ádámot ködfigurának, beteg álomnak, az élet tévedésének tartja. Szép Péter pedig mélyen lenézi bátyja ködszerű lényeit. „*Mintha a bátyja figyelmeztette volna, hogy vegye tudomásul, mert hazatért, és itthon várják az árnyak, a ködemberek, az utálatos szélfigurák, akik miatt ér csak igazán valamit az élet Köpött rájuk! Köpött!*” Ez a váltás – nem föltételezve semmiféle közvetlen hatást – kísértetiesen emlékeztet Márai Mítosz–Logosz ellentétpárjára (lásd *Béke Ithakában*). A Darvasi-regény hőseiben hasonlóképpen ott feszeng a kérdés, milyen lesz a jövő, mi lesz az ember tragédiája. Az idő roppant ellentmondásokat hordoz. Elhiteti, mehetnének másként a dolgok, miközben az illúziók szertefoszlásának vagyunk a tanúi folyamatosan. Imre magyarázza Schütz bácsinak, hogy a civilizáció eleinte több áldozattal jár, mint nyereséggel. Az ember majd folyamatosan elszakad önmagától. „*Most az életünket jelenetként rendezik át*”. Csak az „*örület*” lehet mentsvár. Az „*örültség*” ebben az értelemben nem romboló, démoni elem, megtartó védekezés inkább, vagy annak a látszata. Hogy azok mentik-e meg a világot, akik kiesnek belőle (Schütz doktor vélekedik így), fölöttébb kétséges.

Az olvasónak egyre inkább az a benyomása, hogy ebben a regényben a ciklikus, mítoszi idő van a lineárisba bezárva. Miközben az ötfelé szétírt „nagyregény” mindegyik része visszakanyarodik a reformkor idejébe, s innen nagy ugrásokkal jut el 1879-be, a szegedi nagyárvíz évébe (a szereplők egy része ekkor már nem is él), hogy aztán élők és holtak együtt evezzenek a városba betört Tisza mocskos hullámain, folyamatosan megcsap bennünket a mítosz ideje. Különösen a cigányvajda Gilagóg története érzékelteti ezt a mítoszi áramlatot. Ebben az idősíkokat szeszélyesen váltogató regényben az idő elveszíti „*műlásának természetes folyását*”. „*A napok és hónapok nem egymást követve múltak, nem az egyik mozdulat követte a másikat, az egyik szó a következőt.*” Szép Imre fejtegetése szerint „*a dolgok nem egyszer történek meg*”, s ebből következően nem is egyszer halunk meg. Élet és halál efféle egybemosása irodalmunkban sem előzmény nélküli (Krúdy), mindazonáltal a jelenség kétségkívül a mágikus realizmusban megszokottakhoz hasonló. Elgondolkodtató, hogy Imre a forradalom évéből szinte alig emlékszik bizonyosságokra. A regény időszemléletére így az a jellemző, hogy nemcsak az időérzékelés bizonytalanodik el, hanem az idő különféle egységei sem kapcsolódnak egymáshoz. A pillanatok külön élnek. A hősök úgy érzik, ami elmúlt, nem volt az övék, s ami előttük van, átláthatatlan. Ehhez a totális elbizonytalanodáshoz furcsa módon olykor kínos pontossággal ábrázolt terek szolgálnak helyszínül. Szeged mellett – másik pólusként – Bécs utcáin fordulnak meg hőseink a leggyakrabban. A terek szűdítő gazdagsága persze azt az érzést is keltheti, hogy a valóság kiismerhetetlen, szövevényes, egy realista pontossággal megrajzolt milió is lehet félelmetes és titokzatos.

Szeged-mítosz, Bécs-mítosz, de az igazi és hangsúlyos mítosz a *Virágzabálók*ban a Tisza. Hasonló funkciója volt a *könnymutatványosok legendájában* a Dunának. „*Hát nem úgy viselkedik a Tisza, akár a fel s alá hullámzó idő...*” A várost behálózó erek „*az egymással keveredő emberi sorsokként*” képzelhetők el. Az élettörténetek elmondhatatlanságának többek között itt keresendő a szemléletes magyarázata. Hiszen folyvást a miénkbe csordogál egy másik ember sorsa. A regény zárójelenetében a várost elárasztó víz, „*a katasztrófa sűrű és édes mocska*” már egyene-

sen a legfontosabb hősök múltjának, mindenének a szimbólumává magasodik. Ez a hangulati és kompozicionális csúcspont az előző Darvasi-regény zárlatára emlékeztet. Ott a sok-sok, addig külön-külön kószáló hősre zuhog Buda visszavételekor a kellemetlen tartalmú eső, itt a „dögletes áradaton” hajókázik Klára, Szép Imre, Szép Péter, Pallagi Ádám, Gilagóg, Schütz bácsi és Kigl. A mocskos vízből virágokat zabálnak.

„Aztán már csak szavak voltak. I...! Akkorra elmúlt a kinti világ, és ők csak szavak voltak, nem volt rés, nem volt repedés, melyen át a fény hozzájuk szökhetett volna.” Elmondják *„a szavak árnyékában élő növényeket, elmondták a történetekből kihullt történeteket, a világból kihullt világokat”*. Egyértelmű, hogy ezen a ponton már nem a realitások birodalmában járunk, hanem *„az elhallgatások, a lélegző csöndek mögötti emberi vidékek”* terepén. Ennek a nyelvszemléletnek végképp nincs semmi köze a „nagyrealizmus” világához. Hiszen ott a közlés főntartására irányuló nyelvhasználat alapvető feltétel. A nyelvvel, szavakkal való legózás Darvasi regényében odáig megy, hogy gátlástalanul átvehető mások szavai, gondolatai. A nyelvből kanyarít mindenki, s teremt egy mesei-mitikus világot. A cigányok ősidőbe vesző és elbeszélhetetlen bejövetele rájátszás Feszty Árpád *A magyarok bejövetele* című alkotására. A „sztori” azonban itt is, ott is elmondhatatlan. A nyelv teljes elbizonytalanítása, ugyanakkor teljes abszolutizálása azt sugallja, minden, amiről itt olvasunk, csak szavakból áll össze, valójában semmi sem létezik. Ugyanakkor *„bármi megtörténhet a szavak által”*. Végletes állásfoglalás, mely nem független a korántsem uralkodó, s egyre kevésbé domináns nyelvszemlélettől, melynek ellentétéként a nyelvnek inkább közvetítő szerepet tulajdonító felfogás hódít.

A regény megkerülhetetlen kérdése ily módon az elbeszélhetőség, különösen a múlt elmesélhetősége. Gilagóg nem tudja elmondani népe történetét, Igazmondó Habred szavai (*„Adjatok pénzt!”*) nem értelmezhetőek. Hogy miről beszél valójában előadásában Szép Imre, arról mindenki másként vélekedik. Akár veszedelmes teóriákat is előadhatott, miként az önkényuralmi apparátus gondolja. Nyelvek, mentalitások siklanak el egymás mellett – például Imre kihallgatásának jelenetében. Sorsok gabalyodnak össze, de ebben a végtelen játékból soha nem tudjuk, ki milyen valójában (*„Hát senki sem az, aminek látszik?”*). Mély érzelmek és animális ösztönök keverednek a kollektívumból kiszakadt személyiségekben. Paradox módon a háttérben éppen a magyar történelem egyik legnagyobb és legszébb közösségi megmozdulása zajlik.

Mélyen igaz Balassa Péter hajdani megállapítása, mely eredetileg a novellákra vonatkozott ugyan, de a regényekre is érvényesen: *„Az elhíttetés destruálásának vagyunk tanúi I...! minél reálisabb valami, annál fantasztikusabb, minél kézzelfoghatóbb, annál illanóbb és hihetlenebb. A történetek ugyanis nem adnak ki históriát, nem folytatódnak igazán ciklusszerűen, nem áll össze általuk valamely történelmi tér.”* A széttartó, majd összefutó történetek azonban a *Virágzabálókban* nem teszik átláthatatlanná a regénystruktúrát. Keretes regény, mely azzal kezdődik, amivel végződik. A Tisza betör a városba, Schütz bácsi a vízben áll. A regény végén (*És Imre azt is mondta*) ugyanezen a helyen és időben látjuk a regényhősöket. A *Vad mimóza* Pelsőczy Klára szemszögéből adja elő a szerelmi négyszög legfontosabb mozzanatait. (Klára egyszerre szereti férjét, Szép Pétert és Pallagi Ádámot.) Ezután kissé váratlanul csöppentünk bele *A cigányok bejövetele* ősidőkbe kalandozó világába, de a harmonikusnak nem nevezhető multikulturalitás feszültségeibe, az együtt élő magyarok, zsidók, szerbek, németek, cigányok gyűlölködésébe is. *A semmi kertésze* Szép Imre históriája, míg a *Fehér árnyék* Pallagi Ádám, a fehér arcú fiú balladája. Az *Édes húsban* az erejével, indulataival mit kezdeni nem tudó vadember, Szép Péter alakja kerül a centrumba. Ha ezt a rengeteg fő- és melléktörténetet a kaleidoszkóp darabjaihoz hasonlóan új és új alakzatba rendezzük, forgatjuk, lényegében mindig ugyanarra látunk rá, de mindig más fénye, színe, formája van a dolognak. Ottlik novellacímével élve és kissé visszájára fordítva minden megvan itt, s mégis semmi. A regény sok-sok szentenciaszerű kijelentése közül egy: *„Olykor a saját titkainkat se mi mondjuk el. De vigasztaljon, fiam, hogy elbeszéljük mások.”* *„Elmondod, és látod, mégis titok marad...”* Ilyen bölcsességekkel látja el fiát Szép Imre.

Bár a lértelmezés manapság nem túlságosan divatos kifejezés, Darvasi regényére különösen igaz lehet. Milan Kundera szavai jutnak eszünkbe: *„Minden regény, akár akarja, akár nem, választ kínál arra a kérdésre, hogy mi az emberi lét.”* Ám ez a válasz nem a társadalmi, történelmi determináltság oldaláról születik meg, noha a közeg históriai. A szerző most sem történelmi regényt akart írni. Igaz, a történelem mibenlétéről számtalan eszmefuttatás olvasható. A legmeglepőbb az a szürrealista vízió, amit a bécsi Szent István-dómban él át Szép Péter. Itt Szűz Mária szerint Szép Imre előadása *„azt akarta elhíttetni, hogy a történelem az emberi értelem számára megközelíthetetlen jelenség, s valamiféle titokzatos parancsnak engedelmessékedik. Az ő felfogásában a történelmet kegyetlen, értelmünk és emberi akaratunk felől meg nem közelíthető hatalmak uralják! Ezek a hatalmak az emberre nincsenek tekintettel, gyilkolnak, vagy ha úgy tetszik nekik, újra életet adnak, az erkölcs, a civilizáció, a nemes politikai akarat hidegen hagyja őket.*

Ezek barbár nézetek anyám, szólt egy szent, és a csodálkozástól tátott szájú Péter felismerte, hogy éppen a vértanú István volt az, akiről a dómot elnevezték." Aztán a következő oldalon maga Jézus is kifejti, hogy ez a történelemszemlélet idegen tőle.

Rendszerváltozások, lelkesítő események és megtorlás zúrzavarát élük meg a regény hősei. „De egy pillanatig sem akartam – mondja Darvasi az említett interjúban – egy objektív, pontos, világos, mindenki által ismert történelmi vázlatot újra felfesteni. Azt akartam, hogy az ő tekintetükön keresztül lássuk, ami történt. Nem biztos, hogy igazuk van, nem biztos, hogy ez volt az a kép 1848-ról, amit látnak, de a lényeg, hogy ők látják. Engem mindig sokkal jobban érdekel, hogy az emberi sors és az ember hogyan van beledobva abba a gépezetbe, abba a történelembe, abba az akváriumba, amit olykor történelemnek hívunk.” A kép 1848–49-ről egész biztosan nem ez volt. Olykor még a hősök szubjektív látóteréből is kiesik a történelem. Hiszen ők maguk is kiesnek, kilépnek, kilógnak abból a sorból, mely eddig szinte valamennyi, korszakkal foglalkozó mű centrumát alkotta. S ebben az értelemben nemcsak a realista, hanem a nagy romantikus hagyománytól is jócskán eltávolodik ez a regény.

A nagyregényre nyomokban, foltokban emlékeztető *Virágzabálók*ban a regény koherenciáját biztosító tematikai egység jobban érvényesül, mint *A könnyűmutatóványosok*ban. Az elbeszélés öt vonalát a meseszöveg technikája fogja egységbe. Ugyanaz a tárgy egyszerre öt tükörben, hogy aztán az utolsó fejezet egyetlen egy fókuszba rántsa össze a legfontosabb figurákat és sorsokat. Darvasi ontja a történeteket, s munkájának önreflexív jellege szerencsére nem az új történetek létrehozásának lehetetlenségén rágódó metafikció, inkább a narratív megértést és az elbeszélés funkcióit általában vizsgáló kíváncsiság. Az alaptörténetnek való újabb és újabb nekirugaszkodás, a szerző félreismerhetetlen (képzelt) figurapanorámája próbára teszi ugyan az efféle terjedelemhez nem szokott olvasó figyelmét és türelmét (talán kissé fesesebbé is lehetett volna tenni a szöveget), de az percig nem kétséges, hogy újabb regényirodalmunk jelentős művel gyarapodott.

(Magvető, 2009)

E számunkat nyomta és kötötte az AS-Nyomda Kft. Szilády Üzem

axel springer

6000 Kecskemét, Mindszenti krt. 63.

Tel.: +36 76 481 401; Fax: +36 76 481 204

E-mail: szilady@axelspringer.hu

www.as-nyomda.hu; www.szilady.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.